

BARQAROR TURIZM NAZARIYASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

ERMATOVA OSIYO MUHAMMADALI QIZI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

TUTIZM VA MEHMONDO'SLIK

yo'nalishi magistranti

Annotatsiya.

Ushbu maqolada barqaror turizm nazariyasining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va zamonaviy ilmiy yondashuvlari tahlil qilingan. Turizm faoliyatining jadal kengayishi natijasida yuzaga kelgan ekologik, ijtimoiy va madaniy muammolar barqaror turizm konsepsiyasining vujudga kelishiga asos bo'lgani yoritilgan. Shuningdek, barqaror rivojlanish g'oyalarining turizm sohasiga tatbiq etilishi, xalqaro hujjatlar va yetakchi nazariy modellarning mazmuni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Barqaror turizm, barqaror rivojlanish, ommaviy turizm, ekologik muvozanat, turistik hudud, tashuv qobiliyati, turizm nazariyasi, hududiy rivojlanish.

So'nggi o'n yilliklar davomida jahon miqyosida turizm sohasining jadal rivojlanishi ushbu tarmoqning iqtisodiyotdagi o'rnini sezilarli darajada mustahkamladi. Turizm xalqaro savdo, bandlik va hududiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Biroq turizm faoliyatining kengayishi bilan bir qatorda atrof-muhitga salbiy ta'sir kuchayib, tabiiy resurslarning haddan tashqari ekspluatatsiyasi, ekologik muvozanatning buzilishi, madaniy meros obyektlarining yemirilishi hamda mahalliy aholi manfaatlarining cheklanishi kabi muammolar yuzaga kela boshladi. Ushbu holatlar turizmni faqat iqtisodiy foyda manbai sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik tizim sifatida qayta ko'rib chiqish zaruratini keltirib chiqardi. Natijada turizmni uzoq muddatli va muvozanatli rivojlantirishga qaratilgan barqaror turizm konsepsiyasi shakllandi.

Barqaror turizm nazariyasi o'z mohiyatiga ko'ra umumiy barqaror rivojlanish konsepsiyasiga tayanadi. Ushbu yondashuv XX asrning ikkinchi yarmida global ekologik muammolar keskinlashgan davrda ilmiy va siyosiy doiralarda keng muhokama qilina boshladi. Ayniqsa, 1987 yilda BMT huzuridagi Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Jahon komissiyasi tomonidan e'lon qilingan "Bizning umumiy kelajagimiz" (Brundtland hisobot) barqaror rivojlanish nazariyasining fundamental asosini yaratdi. Mazkur hisobotda barqaror rivojlanish hozirgi avlod ehtiyojlarini kelajak avlodlar ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlariga zarar yetkazmagan holda ta'minlash zarurati sifatida talqin qilindi. Ushbu g'oya keyinchalik turizm sohasiga ham keng tatbiq etildi.

Tarixiy jarayonga nazar tashlansa, turizmning dastlabki rivojlanish bosqichlarida asosiy e'tibor iqtisodiy manfaatlarga qaratilgan bo'lib, ekologik va ijtimoiy omillar ikkinchi darajali hisoblangan. XX asrning o'rtalaridan boshlab ommaviy turizmning jadal rivojlanishi aviatsiya, transport infratuzilmasi va xizmatlar sohasining kengayishi bilan bog'liq bo'ldi. Bu jarayon qisqa muddatda iqtisodiy o'sish va bandlik darajasining oshishiga xizmat qilgan bo'lsa-da, ko'plab turistik hududlarda tabiiy landshaftlarning degradatsiyasi, ekologik muammolar kuchayishi hamda mahalliy madaniyatlarning tijoratlashuvi kabi salbiy oqibatlarga olib keldi.

1970–1980-yillarga kelib atrof-muhitni muhofaza qilish harakatlarining kuchayishi turizm faoliyatini qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga chiqardi. 1972 yilda Stokgolmda bo'lib o'tgan BMTning Atrof-muhit bo'yicha konferensiyasi global miqyosda ekologik masalalarga bo'lgan e'tiborni kuchaytirdi. Ushbu davrdan boshlab turizmning tabiatga ta'sirini cheklash, resurslardan oqilona foydalanish va turistik hududlarni kompleks boshqarish masalalari ilmiy tadqiqotlarda keng yoritila boshladi. Aynan shu jarayon barqaror turizm nazariyasining shakllanishiga turtki bo'ldi.

Barqaror turizm nazariyasining rivojlanishida Richard Butler tomonidan ishlab chiqilgan “Turistik hududning hayotiy sikli” modeli muhim ilmiy ahamiyatga ega. Mazkur modelga ko'ra, har bir turistik hudud kashf etilish, rivojlanish, barqarorlashuv va tanazzul yoki yangilanish bosqichlaridan o'tadi. Ushbu yondashuv turizmni rejalashtirishda ekologik va ijtimoiy yuklamani nazorat qilish, resurslardan foydalanish chegaralarini belgilash hamda barqaror boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish zarurligini asoslab berdi.

1990-yillardan boshlab barqaror turizm konsepsiyasi xalqaro darajada rasmiy shakllana boshladi. 1992 yilda Rio-de-Janeyroda bo'lib o'tgan Yer sammiti va “Agenda 21” dasturi barqaror rivojlanish tamoyillarini barcha tarmoqlar qatori turizm sohasiga ham integratsiya qilishni belgilab berdi. Ushbu hujjatlar asosida turizmدا ekologik xavfsizlik, mahalliy aholi ishtiroki va iqtisodiy manfaatlarning adolatli taqsimlanishi ustuvor yo'nalishlar sifatida qarala boshlandi.

XXI asrga kelib barqaror turizm nazariyasi yanada tizimlashtirildi va xalqaro turizm tashkilotlari tomonidan uning asosiy komponentlari aniqlab berildi. Unga ko'ra, barqaror turizm uch asosiy ustun — iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlik tamoyillariga tayanadi. Ushbu yo'nalishlar o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, turizmni uzoq muddatli rivojlantirishning nazariy asosini tashkil etadi. Natijada barqaror turizm faqat ekologik tushuncha emas, balki kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish modeli sifatida e'tirof etila boshladi.

Ilmiy adabiyotlarda barqaror turizm ko'pincha muvozanatli boshqaruv modeli sifatida tavsiflanadi. Ushbu modelda turistik hududning tashuv qobiliyati, ya'ni ekologik va ijtimoiy yuklamani qabul qilish imkoniyati asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Resurs sig'imidan ortiqcha foydalanish qisqa muddatda iqtisodiy foyda

keltirishi mumkin bo'lsa-da, uzoq muddatda hududning turistik jozibadorligini pasaytiradi. Shu sababli barqaror turizm nazariyasi ilmiy asoslangan rejalashtirish, monitoring va boshqaruv mexanizmlarini joriy etish zarurligini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, barqaror turizm nazariyasi ommaviy turizmning salbiy oqibatlariga javob sifatida shakllangan bo'lib, bugungi kunda turizmni boshqarish va rivojlantirishda muhim ilmiy konsepsiya hisoblanadi. Ushbu nazariya turizmning iqtisodiy samaradorligini saqlagan holda, tabiiy resurslar va madaniy merosni muhofaza qilish, shuningdek, mahalliy aholi manfaatlarini ta'minlash orqali barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, barqaror turizm nazariyasi turizmning faqat iqtisodiy foyda keltiruvchi faoliyat sifatidagi an'anaviy yondashuvdan voz kechib, uning uzoq muddatli ekologik va ijtimoiy oqibatlarini hisobga olish zaruratini asoslab beradi. Ommaviy turizmning salbiy ta'sirlari natijasida shakllangan ushbu nazariya bugungi kunda turizmni boshqarish va rejalashtirishda muhim konseptual asosga aylangan. Barqaror turizm tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish turistik hududlarning resurs salohiyatini saqlash, mahalliy aholi manfaatlarini ta'minlash va turizm sohasining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Commission on Environment and Development. *Our Common Future*. – Oxford: Oxford University Press, 1987.
2. Butler R.W. The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution. *Canadian Geographer*, 1980.
3. UNWTO. *Sustainable Tourism for Development*. – Madrid, 2019.
4. Bramwell B., Lane B. Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 1993.
5. Weaver D. *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2006.
6. Hall C.M. *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. – London: Pearson Education, 2008.
7. Sharpley R. Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 2000.